

5. Вагнер Е.А. О самовоспитании врача / Е.А. Вагнер, А.А. Росновский, П.Д. Ягунов. — М., 1971. —149 с.

В статье освещены основы и принципы медицинской этики и деонтологии, используемые в процессе преподавания курса внутренних болезней.

Ключевые слова: деонтология, медицинская этика, внутренняя медицина.

The article highlights the basics and principles of medical ethics and deontology used in the process of teaching the course of internal diseases.

Key words: deontology, medical ethics, internal medicine.

УДК 37.013:39

Паламарчук Л.Б.

професор кафедри теорії та історії педагогіки

Гуманітарного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка,

доктор педагогічних наук, професор

ЕТНОПЕДАГОГІКА — ОСНОВА РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті йдеться про загальні основи розвитку вітчизняної педагогіки під впливом етнопедагогіки. Особлива увага приділяється історичному аспекту розвитку народної педагогіки та етнопедагогіки в Україні.

Ключові слова: етнопедагогіка, народна педагогіка, вітчизняна педагогіка, розвиток науки, навчання, виховання.

...перебільшення не буде, коли скажемо,
що педагогіку творить народ,
а професійні педагоги її тільки аранжують.

Мирослав Стельмахович

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми.

Сучасна українська педагогіка має прекрасне тисячолітнє підґрунтя та творчу спадковість у своєму розвитку, яку їй задає зміст, форми та методи української народної педагогіки та етнопедагогіки. У процесі формування українського етносу, території його проживання, мови, культури, етнічної держави формувалися педагогічні засади

і погляди нашого народу. Поява сім'ї, роду, становлення відтворюючого господарства, розвиток землеробства вимагало створювати систему виховання молодого покоління, передавати їм набутий досвід попередніми поколіннями. Територія України входить у той етнокультурний простір, де відбувалися процеси становлення індоєвропейських, праслов'янських і слов'янських етнічних утворень. Південно-східне крило індоєвропейських груп успадкувало якоюсь мірою досягнення Трипільської культури, яка за доби енеоліту (V — початок III тис. до н.е.) на території України визначається високим злетом землеробства, общинних ремесел, особливо гончарства, виникненням протоміст, де нерідко проживало по декілька тисяч жителів [1, 8]. У таких природно-соціальних та історичних умовах виникала народна педагогіка українців зі своїми традиціями, принципами, методами і формами.

Українська народна педагогіка стала системою емпіричних знань, засобів, принципів та вмінь, що були вироблені народом і застосовувалися ним у навчанні і вихованні підростаючих поколінь. Вона передувала педагогічній науці і стала її основним першоджерелом. Відомий вітчизняний педагог сучасності В.А. Мосіяшенко зауважує: «Народна педагогіка — це усний багатотомний підручник виховання і навчання дітей, що з найдавніших часів зберігається в пам'яті народу і передається від покоління до покоління» [2, 8]. Далі він зазначає, що сьогодні народна педагогіка стала невичерпною скарбницею навчальних і виховних засобів вітчизняної педагогіки, основними серед яких є рідна мова, фольклор, міфологія, символіка, народне мистецтво, національні традиції, звичаї, обряди, народні ігри та іграшки тощо [2, 9]. Народна педагогіка нагромаджувала життєвий досвід українського народу, а етнопедагогіка стала наукою про тисячолітній народний досвід виховання і навчання підростаючих поколінь, виховну мудрість нашої етнічної спільності людей. Поняття «етнопедагогіка» і «народна педагогіка» не синоніми, остання виступає як предмет вивчення першої. Народна педагогіка завжди була сукупністю педагогічних знань і виховного досвіду, які зберігалися в традиціях сімейного виховання, усній народній творчості та народних обрядах. Це давня педагогічна культура українського народу. Українську народну педагогіку тисячоліттями створював сам народ. А досліджують її майже всі науковці, які причетні до розвитку наукової педагогіки.

Університетський курс етнопедagogіки посідає важливе місце в забезпеченні професійного та громадянського зростання особистості майбутнього педагога. У Київському університеті імені Бориса Грінченка вже понад десять років викладається цей курс як педагогічна дисципліна для істориків, філологів, соціальних педагогів, дошкільників та вчителів початкового навчання. Прилучення студентів — майбутніх педагогів — до народного виховного досвіду, глибинне знайомство з традиціями родинного життя, трудового виховання, звичаями, обрядами, народними духовними цінностями сприяють вихованню патріотизму, демократизму та гуманізму, закладених в основі народної педагогіки, пошани до духовних надбань свого й інших народів, розвитку творчого педагогічного мислення, новаторським пошукам у галузі виховання. Вони вказують на історичну перспективу, формують нове бачення шляхів розвитку національної педагогічної думки в майбутньому.

Аналіз наукових досліджень. Вітчизняна педагогіка вже має певні напрацювання в цьому напрямі. Останні дослідження в педагогіці підтверджують, що розв'язання даної проблеми цікавить багатьох науковців. З'явилась велика кількість публікацій, присвячених різноманітним проблемам етновідносин, етнополітики, полікультурності, міжетнічної взаємодії, етновиховання, розвитку етнопедagogіки як науки тощо. Науковці прагнуть пояснити причини тих чи інших подій та явищ в етнопедagogіці, вдаються до їх детального аналізу, обґрунтовують доцільність та актуальність наведених фактів. У дослідженнях вітчизняних вчених є певні напрацювання в цьому напрямі. Починаючи з перших років незалежності України, в педагогічних дослідженнях переважають спрямування на вивчення вічних цінностей українського народу, що відповідають його ментальності, національному характеру, світогляду. На нашу думку, дуже цінними є сучасні праці академіка АПН України М. Стельмаховича, професорів І. Беха, О. Вишневецького, В. Євтуха, М. Євтуха, Г. Лозко, П. Ігнатенка, П. Кононенка, В. Кононенка, А. Кузьмінського, В. Кузя, А. Марушкевич, Ю. Руденка, Б. Ступарика, П. Щербаня, науковців М. Антонця, О. Березюк, В. Гнатюка, Л. Горяної, І. Маруненко, В. Мосіяшенка, В. Постового, В. Скуратівського, О. Сухомлинської, Є. Савявко, А. Фасолі та ін. Проте цей пласт педагогічної культури на сьогодні залишається ще недостатньо дослідженим.

У свою чергу нами здійснено спробу розкрити значення народної педагогіки та етнопедагогіки у розвитку вітчизняної наукової педагогіки. Висвітленню цієї проблеми, зокрема, було присвячено низку статей, а також упорядковано і підготовлено до друку хрестоматію з етнопедагогіки як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів [3].

Мета та завдання статті полягає у здійсненні аналізу та узагальненні історичних етапів формування етнопедагогіки в аспекті її ролі для розвитку вітчизняної педагогічної науки. Сподіваємось, що наші дослідження з цього питання послугують у підготовці методичних рекомендацій, розробці лекцій та в організації і проведенні науково-дослідницької роботи з майбутніми педагогами.

Виклад основного матеріалу. Історичний шлях становлення й розвитку української народної педагогіки розпочався ще в епоху первісного суспільства, общинно-родового ладу. Вже тоді старші покоління докладали чимало зусиль, щоб молодь засвоїла родові й племенні звичаї, вірування, легенди, перекази, землеробські й мисливські навички. Одним із найважливіших засобів передачі досвіду старших поколінь була спільна праця та оборона від ворогів. Елементи цієї найдавнішої народної педагогіки простежуються, зокрема, у фольклорі, в давніх писемних пам'ятках епохи Київської Русі. Можна безпомилково стверджувати, що педагогічні настанови в «Повчанні дітям» київського князя Володимира Мономаха цілком ґрунтуються на народній педагогіці: «Старших шануйте, як батька, а молодших, як братів, брехні остерігайтесь, і пияцтва, і облуди, від того душа гине і тіло. Куди б ви не верстали шлях своєю землею, не давайте отрокам чинити зло і шкоду ні селам, ні посівам, щоб люди не проклинали вас. Куди б не прийшли, і де б не зупинилися, напоїть і нагодуйте нужденного... Хворого навідайте, покійника проведіть в останню дорогу, бо всі ми смертні. Не проминіть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте».

Пізніше, в козацькі часи, в Україні з'явилася дидактична література, що базувалася на християнському вченні та народній педагогіці. Найвизначніша її пам'ятка — «Євангеліє учительное» Кирила Транквіліона-Ставровецького.

На народну педагогіку спирались виховні системи братських та січових шкіл XVI—XVII ст. Про це свідчить, зокрема, статут Львівської братської школи 1586 р. Починається він з викладу ви-

соких вимог до вчителя, його морального обличчя, почуття справедливості, демократизму. Далі в статуті йдеться про те, що в школі «багаті над бідними нічим вищі не мають бути, тільки наукою, плоттю ж всі рівні». Це — цілком народне уявлення про справедливість. В душі ж народної педагогіки мовиться про високу вимогливість до учня, суворий контроль. Однак при цьому вчитель завжди повинен залишатись на рівні педагога, а не тирана.

Духом демократизму був пронизаний навчальний процес у січових і полкових школах, де учні перебували на повному самоврядуванні, обирали свого отамана, жили в окремих куренях, готували собі їжу і навіть отримували свою частку пороху й свинцю для військових вправ та на випадок ворожого нападу.

Першим в Україні відзначив творчі можливості народу у сфері педагогічної культури Григорій Сковорода. Він вчив народ і вчився у народу. Уся його педагогічна теорія пройнята духом народності, народними ідеалами, побудованими на найкращих народних традиціях. Педагогічні ідеї Г. Сковороди — це джерело народної педагогіки. Філософ-педагог ставив завдання виховувати людину-громадянина. У вихованні людини педагог спирається на принцип природовідповідності виховання, який випливає з ідей народної педагогіки, що спирається у вихованні на природні особливості та нахили дитини. Повз увагу Григорія Сковороди не пройшли такі перлини народної мудрості, як: «Яким у колыску — таким у могилку», «Коли корова — не надівай сідла», «Не в кожній воді мило розпуститься». Принцип природовідповідності («сродності») набув у Григорія Сковороди яскравого соціального звучання. На думку видатного філософа, кожна людина має посідати певне місце в суспільстві не за багатством чи знатністю, а за «сродністю», тобто відповідно до своїх природних нахилів, що проявляються у процесі діяльності. Він вважав, що тільки спільна праця за індивідуальними здібностями, нахилами й уподобаннями розкриває перспективи особистого і загального щастя людей, створює можливості для вільного і гармонійного розвитку. Про це йдеться і праці В.А. Мосіяшенка «Українська етнопедагогіка» [2].

Закономірності народної педагогіки на науковому рівні осмислив О.В. Духнович у своїй праці «Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских». Він є першовідкривачем терміна «народна педагогіка», дослідником її принципів, методів, форм

навчання. О.В. Духнович зазначав: «Всякий, хто посвящається в наставляння юнацтва, повинен бути вже від природи для цього обраним; бо не всякий, хто вчить і наставляє, може назватися учителем і наставником. Той, хто не має належної якості, більш шкодить людському суспільству і громадянству, ніж приносить користь: він замість навчання неучтво, а замість виправлення згубу приносить юнацтву, як ненавчений лікар, більш губить, ніж врятовує. Проте оскільки навчання є мистецтво мистецтв, наставник повинен бути обдарованим особливими якостями, і між ними:

1) той, хто бажає вчити, повинен мати справжнє покликання до цієї служби;

2) повинен мати добрі і правильні знання і відомості з того предмета, який хоче викладати іншим;

3) повинен мати чистий і непорочний норов і процвітати доброчесностями;

4) повинен бути вже від природи лагідним, поважним, з повним характером муж;

5) повинен учнів своїх любити і їхню любов також для себе заслужити;

6) від природи треба йому володіти легким, зрозумілим способом викладання;

7) повинен мати потрібні засоби для навчання і наставляння;

8) повинен добрий порядок поважати.

Хто цих властивостей від природи дарованих не має, той не принесе у педагогічній сфері ніякої користі, і краще йому відмовитися від цієї служби, ніж коли-небудь перед судом божим жахливо відповісти за недоліки і бути навіки покараним» [5].

Уперше питання про особливості національних виховних систем у науковій педагогіці порушив видатний педагог К.Д. Ушинський. У праці «Про народність у громадському вихованні» він зазначає: «Загальної системи народного виховання для всіх народів немає... У кожного народу своя особлива національна система виховання». К.Д. Ушинський підкреслював її надзвичайну силу. Вчений-педагог розкриває взаємозв'язок між народною педагогікою та педагогічною наукою: педагогічна наука будується на засадах народної педагогіки, вбирає все найкраще із неї, є її органічним продовженням; а народна педагогіка, як частина педагогічної науки, відображає її погляди, реалізує особливості змісту й засобів впливу етнічного се-

редовища (природного та соціального) на формування й розвиток особистості. Адже виховання — основна функція етноспільноти. За визначенням самого К.Д. Ушинського, воно покликане відтворювати, розвивати і передавати новим поколінням культурно-історичний досвід народу. Як категорія етнографічна, виховання покликане збирати та зберігати факти, способи, ідеї творчого вияву спільноти для передачі новим поколінням. Як соціальна категорія, виховання здійснюється в народі і самим народом: із зникненням народу зникає і народне виховання; тому народ оберігає себе від асиміляції. Створюються умови для самостійного розподілу людей на вихователів і вихованців. Як категорія педагогічна, народне виховання становить етнопедагогічну систему, що об'єднує природну самоорганізацію народу з координацією виховних зусиль, структурних і функціональних елементів цієї системи з метою самовідтворення, збереження і розвитку способу буття спільноти, цінностей етнокультури та передачі етнічних і загальнолюдських якостей новим поколінням [6, 70]. Плідна педагогічна творчість вченого-педагога К.Д. Ушинського будувалася саме на ґрунті народної педагогіки, як чітко підмітив сучасний сподвижник ідей української народної педагогіки Мирослав Стельмахович, він написав: «Усі видатні педагоги минулого і сучасного досягли наукового злету завдяки тому, що свою педагогічну творчість будували на ґрунті народної педагогіки» [4, 6]. Його концепції розвитку школи, запровадження принципів науковості, народності, моральності у навчально-виховному процесі стали класичними, вони сприяють розвитку й сучасної педагогічної науки.

Виховний досвід українського народу, окрім фольклору, знайшов відображення, пряме і опосередковане, у творчості майже всіх українських письменників, зокрема І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І. Франка, С. Васильченка, Н. Кобринської, Лесі Українки, письменників пізнішого часу. Відомому письменникові та громадському діячеві О. Кониському належить праця під назвою «Народна педагогія», у якій зроблена спроба осмислити набутки нашого народу в цій галузі наприкінці ХІХ ст.

Відомі діячі української культури (В. Гнатюк, М. Драгоманов, Ф. Колесса, О. Потебня) популяризували матеріал з української етнопедагогіки, акцентуючись на фольклорному масиві. Праці укра-

їнських етнографів кінця ХІХ — початку ХХ ст. (Йосипа і Данила Лепких, А. Малинки, А. Онищука) висвітлюють регіональні особливості народного виховання в Україні.

Цілеспрямоване дослідження змісту народної педагогіки починається з 1920-х років. Так, у 1926 р. з'являється книжка Г. Виноградова «Народная педагогика», де автор наголошує на необхідності її наукового вивчення, дає визначення народної педагогіки як суми знань і умінь, сукупності навичок і прийомів, застосовуваних для формування особистості. Ще через три роки (1929) побачила світ монографія Н. Заглади «Побут селянської дитини». Праця містить аналіз значного масиву фактичного матеріалу щодо виховання дітей від раннього до підліткового віку.

Кращі педагоги ХХ ст. широко використовували арсенал народної педагогіки. На її здоровому раціональному ґрунті побудована педагогічна система А.С. Макаренка. Гарячим прихильником народної педагогіки і її пропагандистом був В.О. Сухомлинський — автор книги «Батьківська педагогіка». Дух народної педагогіки був завжди незримо присутній у кожній школі в Україні, хоча суспільство, педагогічна громадськість у радянські часи ще не повністю осмислювали все її значення.

Злет етнопедагогічних досліджень припадає на період 1970–1980-х років. М.Г. Стельмаховичем було видано книгу «Мудрість народної педагогіки». Приблизно у цей же час виходить дослідження Є.І. Сявавко «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку». Авторка обґрунтовує основні принципи, засоби й ідеали української педагогіки, виділяючи особливості трудового, морального, розумового, естетичного і фізичного виховання на різних історичних етапах розвитку, порушує питання використання видатними вітчизняними педагогами традицій народної педагогіки. У цей період було опубліковано серію статей В. Скуратівського, присвячених аналізу народних виховних традицій. Книга М.Г. Стельмаховича «Народна педагогіка» символізувала завершення цього етапу досліджень з етно- і народної педагогіки. Змістовно вона охоплювала питання історії народної педагогіки, узагальнення провідних напрямів родинного виховання, народної дидактики тощо.

З 1990-х років розпочався новий період етнопедагогічних досліджень, який репрезентують фундаментальні праці таких науковців, як: В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергійчук «Основи національного

виховання»; П.П. Кононенко «Концепція національної системи освіти»; О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко «Історія української педагогіки»; П.М. Щербань «Національне виховання в сім'ї»; «Історія української школи і педагогіки в матеріалах та документах» за ред. В.Г. Кременя; А.А. Марушкевич, В.Г. Постовий, Т.Ф. Алексеєнко «Родинна педагогіка»; В.А. Мосіяшенко «Українська етнопедагогіка»; навчально-методичний посібник «Українська етнопедагогіка» за ред. акад. В. Кононенка.

Етнопедагогіка перебуває в тісному зв'язку з науковою педагогікою, яка виникла і базується на здобутках народної педагогіки, продовжує осмислювати й розвивати її творчий досвід. Вона є першоджерелом і золотим фондом наукової педагогіки, фундаментом, на якому базуються досягнення педагогів усіх часів.

Вузівський курс етнопедагогіки посідає важливе місце в забезпеченні професійного та громадянського зростання особистості. Прилучення до народного виховного досвіду, глибинне знайомство з традиціями родинного життя, трудового виховання, звичаями, обрядами, народними духовними цінностями сприяють вихованню патріотизму, демократизму та гуманізму, закладених в основі народної педагогіки, пошани до духовних надбань свого й інших народів, розвитку творчого педагогічного мислення, новаторським пошукам у галузі виховання. Вони вказують на історичну перспективу, формують нове бачення шляхів розвитку національної педагогічної думки в майбутньому.

Можна впевнено стверджувати, що наше суспільство й педагогічна громадськість нарешті усвідомили й оцінили значення тисячолітньої народної педагогіки і взялися активно опановувати набуток. Ідеальний варіант педагогіки сучасної національної школи — це інтеграція народної педагогіки, етнопедагогіки та класичної педагогічної науки, передової практики навчання і виховання молоді, їх інтеграція — це не позбавлення самостійності та характерних ознак власного вияву, бо кожна із зазначених наук, поряд зі спільними, наділена також належними тільки їй прикметами.

Висновки. Кожній сучасній людині необхідно знати історію, традиції, звичаї свого народу, його досвід з підготовки молодого покоління до життя. Досвід української етнопедагогіки стане корисним сучасному педагогу у практичній діяльності, в удосконаленні педагогічної взаємодії з учнями. Український народ має багатющий досвід

з питань виховання, навчання, освіти і розвитку дітей як основних соціокультурних феноменів, що реально може реалізувати сучасна вітчизняна педагогіка. Розуміння народного календаря, участь у святкуванні та вшанування основних звичаїв, традицій народу є чи не одним із найголовніших завдань для молодшої людини під час її етноідентифікації та входження в український соціум. Вітчизняна наукова педагогіка має вічне джерело удосконалення, постійний хрестоматійний матеріал для заслони бездуховності, національного нігілізму, історичного безпам'ятства. Бо наша молодь повинна виховуватися на народних цінностях, традиціях, звичаях, рідній культурі.

Джерела

1. Баран В.Д. Історичні витоки українського народу / В.Д. Баран, Я.В. Баран. — К., 2005. — 208 с.
2. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. / В.А. Мосіяшенко. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. — 174 с.
3. Паламарчук Л.Б. Хрестоматія з етнопедагогіки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / уклад.: Л.Б. Паламарчук, Т.О. Горохова. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. — 416 с.
4. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка / М.Г. Стельмахович. — К. : ІЗМН, 1997. — С. 8–15.
5. Духнович О. Народна педагогія в пользу училищ и учителей сельских / О. Духнович. — Львов, 1957. — Ч. 1. — 102 с.
6. Ушинський К.Д. Твори : у 6 т. / К.Д.Ушинський. — К., 1954. — Т. 1. — С. 70–109.
7. Українська етнопедагогіка : навч.-метод. посіб. / за ред. акад. В. Кононенка. — Івано-Франківськ, 2005. — 508 с.

В статье раскрываются общие основы развития отечественной педагогики под влиянием этнопедагогики. Особое внимание уделяется историческому аспекту развития народной педагогики и этнопедагогики в Украине.

Ключевые слова: этнопедагогика, народная педагогика, отечественная педагогика, развитие науки, обучение, воспитание.

The article presents the general framework for the development of national pedagogy under the influence of ethnopedagogy. A great attention is paid to the historical aspect of the development of traditional folk pedagogy and ethnopedagogy in Ukraine.

Key words: ethnopedagogy, folk pedagogy, national pedagogy, science development, education, upbringing.